

کتابخانه ملی و رفقه سیاسی

(حکومت، امنیت، فرهنگ)

به اهتمام:

دکتر اصغر آقا مهدوی

دکتر احمد علی قانع

با آثاری به قلم (به ترتیب حروف الفبا)

دکتر اصغر آقا مهدوی، دکتر اصغر افتخاری، دکتر محمد جواد جاوید،

حجة الاسلام علیرضا دهقانی، حجة الاسلام سعید رجحان

دانشگاه امام صادق (ع)

انتشارات دانشگاه امام صادق (ع)
تهران: بزرگراه شهید چمران،
پل مدیریت
تلفن: ۸۸۳۷۰۱۴۲
صندوق پستی: ۱۵۹-۱۴۶۵۵
E-mail: isu.press@yahoo.com

گفتارهایی در فقه سیاسی (حکومت، امنیت و فرهنگ) ■ به اهتمام: دکتر اصغر آقا مهدوی
دکتر احمد علی قانع ■ ناشر: دانشگاه امام صادق (ع) ■ طراح جلد: گلناز حسامی ■ ویراستار: مهدی
میانبری ■ چاپ اول: ۱۳۹۰ ■ قیمت: ۶۰۰۰۰ ریال ■ شمارگان: ۱۵۰۰ نسخه
چاپ و صحافی: زلال کوثر ■ شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۱۴-۰۲۴-۱
همه حقوق محفوظ و متعلق به ناشر است.

سرشناسه: مهدوی، اصغر آقا. ۱۳۲۰ -
عنوان و نام پدیدآور: گفتارهایی در فقه سیاسی (حکومت، امنیت، فرهنگ) / به اهتمام اصغر آقا مهدوی،
احمد علی قانع
مشخصات نشر: تهران: دانشگاه امام صادق، ۱۳۹۰.
مشخصات ظاهری: ۳۹۶ ص.
شابک: ۶۰۰۰۰ ریال: 1-024-214-600-978
وضعیت فهرست نویسی: فیا
موضوع: علوم سیاسی (فقه)
موضوع: اسلام و سیاست
شناسه افزوده: قانع، احمد علی. ۱۳۲۲ -
شناسه افزوده: دانشگاه امام صادق (ع)
رده بندی کنگره: ۶/۱۹۸BP /ع/م/ ۱۳۹۰
رده بندی دیویی: ۳۷۷۲۹۷
شماره کتابشناسی ملی: ۰۴۵۳۳۲

فهرست مطالب

۱۵ سخن ناشر
۱۷ مقدمه: توانمندی‌های فقه سیاسی
۲۱ بخش اول: تحلیلی نظری برخی از قواعد فقه سیاسی
۲۳ فصل ۱. تبارشناسی قاعده مصلحت در فقه سیاسی شیعه /دکتر اصغر افتخاری
۲۳ مقدمه
۲۵ ۱. معناشناسی «مصلحت»
۲۵ ۱-۱. تعریف لغوی
۲۶ ۱-۲. مولفه‌های معنایی
۲۶ ۱-۲-۱. محدود نبودن به گستره زمانی خاص (دنیوی)
۲۶ ۱-۲-۲. ماهیت هنجاری
۲۸ ۱-۳. تعریف اصطلاحی
۲۸ ۱-۳-۱. مصلحت کلامی
۳۰ ۱-۳-۲. مصلحت فلسفی

۳۱	۱-۳-۱. مصلحت فقهی
۳۳	۲. سیر تحول مصلحت در فقه سیاسی
۳۳	۱-۲. مصلحت در عصر حضور؛ جایگاه محوری رسول و امام
۳۴	۲-۲. مصلحت در عصر غیبت؛ به سوی نظریه اجتهاد و مصلحت سنجی
۳۴	۱-۲-۲. کلینی و بُعد سلبی مصلحت
۳۶	۲-۲-۲. شیخ صدوق؛ طرح بُعد ایجابی مصلحت
۳۷	۳-۲-۲. شیخ مهید؛ روش مصلحت سنجی
۳۸	۴-۲-۲. محقق کرکی و عینیت بخشی به ایده مصلحت
۳۹	۵-۲-۲. علامه مجلسی؛ شاخص سازی مصلحت
۴۰	۶-۲-۲. کاشف الغطاء؛ کاربردی ساختن قاعده مصلحت
۴۰	۳. امام خمینی (ره)؛ مصلحت به مثابه قاعده راهبردی حکومت اسلامی
۴۱	۱-۳. بنیاد نظری قاعده راهبردی مصلحت
۴۱	۱-۳-۱. ولایت مطلقه و مصلحت
۴۲	۲-۳-۱. سلطان مقلد و مصلحت عامه
۴۳	۲-۳. بنیاد عملی قاعده راهبردی مصلحت
۴۴	۱-۳-۲. مصلحت اندیشی در تزامم
۴۵	۲-۳-۲. روش های کاربردی نمودن قاعده مصلحت
۴۶	نتیجه گیری
۴۷	یادداشت ها
۴۹	منابع
۵۳	فصل ۲. تعامل عدالت و امنیت در فقه سیاسی اسلام
	/ محمد جواد جاوید
۵۳	مقدمه
۵۴	۱. تعامل عدالت و امنیت در قرآن کریم
۵۷	۲. نظریه امنیت محور

فهرست مطالب □ ۷

۵۷	۲-۱. واقعگرایی و امنیت باوری
۵۹	۲-۲. نظم عمومی و امنیت همگانی
۶۱	۲-۳. سیالیت در سیاست، مصلحت و شورا
۶۳	۲-۴. استیلا و استبداد
۶۵	۲-۵. تقدم امنیت بر علم و عدالت
۶۷	۳- نظریه عدالت محور
۶۸	۳-۱. عقلانیت و عدالت
۷۰	۳-۲. تقدم عدالت و اصلاح بر امنیت و ابقا
۷۳	۳-۳. مشروعیت و مدیریت
۸۰	نتیجه‌گیری
۸۳	پی‌نوشت‌ها
۸۸	منابع
۹۱	فصل ۳. امنیت فرهنگ اسلامی مبتنی بر آموزه‌های فقهی
	/ علیرضا دهقانی
۹۱	مقدمه
۹۳	۱. تدوین دکترین امنیت ملی
۹۴	۲. مفهوم امنیت
۹۵	۲-۱. سیر تکاملی مفهوم امنیت
۹۵	۲-۱-۱. گفتمان اول: امنیت سلبی
۹۷	۲-۱-۲. گفتمان دوم: امنیت ایجابی
۹۹	۲-۲. بررسی بعضی از تعاریف امنیت
۱۰۰	۳. ابعاد امنیت
۱۰۲	۳-۱. منطق تقسیم امنیت بر حسب موضوع
۱۰۳	۴. تعریف مختار نویسنده از واژه امنیت
۱۰۴	۵. جایگاه فرهنگ در مطالعات امنیتی

- ۱-۵. لزوم اهتمام به فرهنگ امنیت ۱۰۴
- ۲-۵. اهمیت فرهنگ برگرفته از مکاتب الهی ۱۰۵
- ۳-۵. اهمیت فرهنگ اسلام در دسترسی به امنیت جهانی ۱۰۵
- ۴-۵. اهمیت مراقبت از فرهنگ ۱۰۵
۶. مفهوم فرهنگ ۱۰۶
۷. طبقه‌بندی مسائل و موضوعات فرهنگی امنیتی، بر اساس نتیجه‌مترتبه ۱۰۷
- ۱-۷. تحلیل نظرها ۱۰۹
- ۲-۷. تفاوت نظری میان فرهنگ امنیت، امنیت فرهنگی و امنیت فرهنگ ۱۱۲
- ۳-۷. تفاوت فرهنگ امنیت، امنیت فرهنگی و امنیت فرهنگ در آیینه مصادیق ۱۱۳
- ۱-۷-۳. مصادیق فرهنگ امنیت ۱۱۳
- ۲-۷-۳. مصادیق امنیت فرهنگی ۱۱۸
- ۳-۷-۳. مصادیق امنیت فرهنگ ۱۱۹
۸. طبقه‌بندی مسائل و موضوعات فرهنگی امنیتی، بر اساس مراحل برنامه‌ریزی
- استراتژیک ۱۲۲
- ۱-۸ چشم‌انداز (مأموریت، رسالت، اهداف بلندمدت) ۱۲۳
- ۲-۸ اهداف ۱۲۳
- ۳-۸ راهبرد (استراتژی) ۱۲۴
- ۴-۸ خط مشی (سیاست) ۱۲۵
- ۱-۸-۴ انواع خط مشی ۱۲۶
- ۵-۸ رویه (زیافت)، مقررات ۱۲۷
- ۶-۸ برنامه ۱۲۸
۹. طبقه‌بندی مسائل و موضوعات فرهنگی - امنیتی، بر اساس گستره معارف
- اسلامی ۱۲۸
- ۱-۹. زمینه‌های مطالعه فقهی ۱۲۹
- ۱-۹-۱. اصول فقه ۱۲۹
- ۲-۹-۱. قواعد فقهی ۱۲۹

۱۲۹.....	۳-۱-۹. ضابط فقہی
۱۳۰.....	۴-۱-۹. نظریه فقہی
۱۳۰.....	۱۰. عناصر فرهنگ
۱۳۱.....	۱۱. تنوع محورهای مطالعات امنیتی فرهنگی و تحدید آن
۱۳۲.....	۱۲. مؤلفه‌های نظریه فقہی در حوزه سیاستگذاری امنیت فرهنگ اسلامی
۱۳۳.....	۱۳. گزیده‌ای از آموزه‌های فقہی مربوط به نظریه فقہی در حوزه سیاستگذاری امنیت فرهنگ اسلامی
۱۳۳.....	۱۳-۱. هنجارها (سنت‌ها، آداب معاشرت، اخلاقیات و قوانین)
۱۳۳.....	۱۳-۱-۱. رکن تحصیل (زمینه سازی برای پذیرش)
۱۳۴.....	۱۳-۱-۲. رکن حفظ و صیانت (رفع و دفع آسیب پذیری‌ها)
۱۳۴.....	۱۳-۲. نمادها
۱۳۴.....	۱۳-۲-۱. رکن تحصیل (رجحان تعظیم شعائر اسلامی)
۱۳۵.....	۱۳-۲-۲. رکن حفظ و صیانت (رجحان انزواء شعائر غیر اسلامی)
۱۳۵.....	۱۳-۳. نقش‌ها
۱۳۵.....	۱۳-۳-۱. رکن تحصیل (احساس سر بلندی مسلمان در هر نقطه ای از جهان)
۱۳۶.....	۱۳-۳-۲. رکن حفظ و صیانت (پاسداری از نقشها و جلوگیری از تغییر آن)
۱۳۶.....	۱۳-۴. بینش (عقیده، ارزش، آگاهی)
۱۳۶.....	۱۳-۴-۱. رکن تحصیل (تقدم روش تحصیل اقناعی بر اعمال قدرت در سطح بین‌الملل و یا ملی)
۱۳۷.....	۱۳-۴-۲. رکن حفظ و صیانت (روش صیانتی اقتدار)
۱۳۸.....	۱۳-۵. موضوعات جامعی که میتوان از مصادیق انتزاع کرد.
۱۳۸.....	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۱۴۰.....	یادداشت‌ها
۱۴۴.....	منابع

بخش دوم: تحلیل کاربردی فقه سیاسی در عرصه حکومت ۱۴۹

فصل ۴. تحلیل فقهی اختیارات حکومت اسلامی از دیدگاه امام خمینی(ره). ۱۵۱
/ دکتر اصغر آقا مهدوی

مقدمه ۱۵۱

۱. ضرورت تشکیل حکومت ۱۵۲

۲. متصدی حکومت ۱۵۳

۳. مقامات پیامبر(ص) و انمه اظهار(ع) ۱۵۶

۴. اختیارات حکومت اسلامی ۱۵۸

۵. جمع بین دو گفتار به ظاهر متعارض حضرت امام(ره) در باره اختیارات حکومت ۱۶۱

۱-۵. وجه تقدم حکومت بر احکام اولیه ۱۶۲

۱-۱-۵. تراحم در مقام اجرا و تقدم از باب اهم و مهم ۱۶۳

۲-۱-۵. تقديم در مقام تشريع ۱۶۴

۶. عدم مطلوبیت ذاتی حکومت ۱۶۷

۷. حکومت و مصالح مسلمین ۱۶۸

نتیجه گیری ۱۶۹

یادداشت ها ۱۷۱

منابع ۱۷۴

فصل ۵. «منطقه الفراغ» و حوزه قانونگذاری حکومت: از دیدگاه شهید صدر(ره) .. ۱۷۷
/ دکتر اصغر آقا مهدوی

مقدمه ۱۷۷

۱. مراد از «منطقه الفراغ» ۱۷۸

۲. تعابیر دیگر از «منطقه الفراغ» ۱۸۱

۱-۲. ما لا نص فيه ۱۸۱

۲-۲. ما سکت عنه ۱۸۲

۱۸۵.....	۳. جهت گیری قوانین موضوعه در «منطقه الفراغ».
۱۸۵.....	۳-۱. اهداف شریعت
۱۸۶.....	۳-۲. اهداف منصوص برای حکم ثابت
۱۸۷.....	۳-۳. ارزشهای مورد تأکید و اهتمام اسلام
۱۸۷.....	۳-۴. جهت گیری پیامبر (ص) و ائمه (ع) در خصوص عناصر متغیر
۱۸۸.....	۴. اختیارات و مسئولیت دولت در «منطقه الفراغ».
۱۹۱.....	۵. تحلیلی بر نظریه «منطقه الفراغ»
۱۹۱.....	۵-۱. مستندات نظریه «منطقه الفراغ».
۱۹۱.....	۵-۱-۱. مستند اول
۱۹۴.....	۵-۱-۲. مستند دوم
۱۹۵.....	۵-۲. اشکالات مطرح شده بر نظریه «منطقه الفراغ».
۱۹۵.....	۵-۲-۱. اشکال اول
۱۹۷.....	۵-۲-۲. جواب اشکال
۲۰۱.....	۵-۲-۳. اشکال دوم
۲۰۲.....	۵-۲-۴. جواب اشکال
۲۰۴.....	۵-۲-۵. اشکال سوم (اختیارات حکومت)
۲۰۷.....	۵-۲-۶. جواب اشکال
۲۱۰.....	نتیجه گیری
۲۱۲.....	یادداشتها
۲۱۸.....	منابع
۲۲۱.....	فصل ۶. «فقه حکومتی» و لوازم آن در دوره «پس از استقرار حکومت اسلامی» ... ۲۲۱
	/ سعید رجحان
۲۲۱.....	مقدمه
۲۲۱.....	۱. اقتضائات و شرائط حاکم بر «حکومت اسلامی از آغاز تا کنون»
۲۲۷.....	۲. «فقه و اصول فقه» متناسب با «حکومت اسلامی در دوره سوم»

۳. تحولات لازم در ارتباطات دوجانبه مراجع عظام تقلید و حکومت اسلامی ۲۳۸
- نتیجه‌گیری ۲۴۰
- یادداشت‌ها ۲۴۱
- فصل ۷. منابع اقتدار در دانش فقه ۲۴۵
- حجة الاسلام علیرضا دهقانی
۱. مقدمه ۲۴۵
۲. ادبیات بحث قدرت و اقتدار در علوم جدید ۲۴۶
- ۲-۱. معنای لغوی قدرت ۲۴۸
- ۲-۲. گستره بکارگیری واژه قدرت ۲۴۸
- ۲-۳. معنای اصطلاحی قدرت ۲۴۹
- ۲-۴. معنای اقتدار ۲۵۰
۳. ادبیات بحث قدرت و اقتدار در منابع اسلامی ۲۵۳
- ۳-۱. مطلوبیت قدرت در مورد خدایوند ۲۵۳
- ۳-۲. مطلوبیت قدرت در مورد انسان ۲۵۴
۴. اجزای مقومی اقتدار در دانش فقه ۲۵۸
- ۴-۱. همراهی مردم با حکومت ۲۵۸
- ۴-۲. همبستگی بین مردم ۲۵۸
- ۴-۳. توجه خاص به قوای نظامی و انتظامی ۲۶۱
- ۴-۴. اعتماد سازی از طریق وفاء به پیمان با دشمنان ۲۶۲
- ۴-۵. ارباب دشمنان ۲۶۳
- ۴-۶. بها دادن به پاکدلان وفادار ۲۶۳
- ۴-۷. توجه به عوامل منکی به بیگانه ۲۶۴
۵. اجزای غیر مقومی اقتدار در دانش فقه ۲۶۴
- ۵-۱. حفاظت از قدسیت بعضی از مناصب ۲۶۴
- ۵-۲. تسبیح عامل ایجاد و قوت باطنی و آرامش ۲۶۵

۳-۵. ابتکار عمل به جای انفعال در موقعیت هیاهوی دشمن	۲۶۵
۴-۵. بعضی موارد خاص مانند ازدحام در اطراف کعبه (حج)	۲۶۶
۶. شروط اقتدار	۲۶۶
۱-۶. نفی اهداف شخصی در دفاع	۲۶۶
۲-۶. عدم حق ستیزی شرط ماندگاری اقتدار	۲۶۷
۳-۶. فراگیری قدرت از نظر تنوع	۲۶۷
۴-۶. اجراز موقعیت برتر در همه زمینه ها (علمی، اقتصادی، نظامی، ...)	۲۶۸
۵-۶. امانت، شرط اقتدار	۲۶۹
جمع بندی و نتیجه گیری	۲۶۹
یادداشت ها	۲۷۱
منابع	۲۸۱
چکیده فصول	۲۸۵

www.ketaboo.ir

«بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ»
وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا دَاوُودَ وَسُلَيْمَانَ عِلْمًا وَقَالَا لَنَا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي
فَضَّلَنَا عَلَىٰ كَثِيرٍ مِّنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ
(قرآن کریم، سوره مبارکه النمل، آیه شریفه ۱۵)

سخن ناشر

فقه سیاسی را باید از جمله افتخارات ارزنده و بالنده حوزه اندیشه و عمل سیاسی در اسلام به شمار آورد که توانسته است متناسب با نیازمندی‌ها و شرایط هر عصر و دوره ای، و در چارچوب اصول و مبانی کلان اسلام، به تولید نظریه و قواعد کاربردی اهتمام ورزد که نتیجه آن اداره هر چه بهتر جوامع و طراحی الگوی راهبردی در عرصه عمل دینی بوده است.

بر این اساس تلاش فکری برای شناخت، معرفی و تحلیل ظرفیت‌های بالای فقه سیاسی اسلام، رسالتی بزرگ، ارزشمند و در عین حال «بومی - کاربردی» به شمار می‌آید که اندیشه گران و مؤسسات علمی - پژوهشی موظف به انجام آن هستند. دانشگاه امام صادق (ع) با عنایت به بنیاد دینی و رسالت علمی‌ای که دارد، به این موضوع از منظرهای مختلف پرداخته است که ما حاصل آن را می‌توان در تولیدات علمی و همچنین تربیت نیروی انسانی کارآمد ملاحظه نمود که امروزه با عنوان کلان و عمومی «مکتب علمی امام صادق (ع)» شناسانده می‌شود.

البته این واقعیت که «فقه سیاسی» دارای ابعاد و پیچیدگی‌های خاص خود است که نمی‌توان در اثری واحد و یا دوره زمانی معین تمام آن ظرایف را به بحث گذارد، مارا به آنجا رهنمون شده تا موضوعات و ابعاد خاصی از فقه سیاسی را مورد پژوهش قرار داده و به این ترتیب به تدریج و به صورت تخصصی این حوزه علمی را مورد کنکاش قرار دهیم.

معاونت پژوهشی دانشگاه خرسند است که در این راستا، نتایج یکی از این پژوهش‌های گروهی را خدمت علاقه‌مندان عرضه دارد. ناشر ضمن تشکر از ویراستاران محترم و همچنین مجموعه نویسندگان، از سایر محققان و نویسندگان جهت نقد، اصلاح و توسعه این حوزه علمی دعوت به عمل می‌آورد.

معاونت پژوهشی دانشگاه

مقدمه: توان‌مندی های فقه سیاسی

فقه سیاسی شاخه‌ای از دانش فقه است که بخش عمده آن به تنظیم روابط دولت و ملت از سویی و به تنظیم روابط دولت اسلامی با سایر دول و به طور کلی رابطه فرد یا جامعه اسلامی با فرد و دولت های دیگر می پردازد. گرچه در تقسیم بندی متداول در فقه بخشی تحت عنوان فقه سیاسی در نظر گرفته شده و ابواب کتب فقهی قداماء که تحت عنوان «کتاب» از آن یاد شده است در سه بخش عمده «عبادات» «معاملات» و «احکام» جای گرفته‌اند. اما بخش عمده‌ای از مباحث کتب فقهی عملاً مشتمل بر مباحث فقه سیاسی است. نماز جمعه و حج و جهاد از مباحث عبادات؛ معامله با کفار، همکاری با دولت جور و ولایت بر محجورین، مبحث مهم ولایت فقیه در بخش معاملات از جمله این مباحث است. در حوزه احکام که عمدتاً مباحث حدود و قصاص و دیات مطرح شده است، گرچه جزو مباحث جزائی اسلام و در تقسیم بندی حقوق در مبحث حقوق جزاء قرار می‌گیرند؛ اما از آن‌جا که بدون وجود حکومت و حاکمیت، حکم به مجرم بودن فرد متخاطی و اجرای آن عملاً ممکن نمی‌باشد؛ ولایت بر جان و مال که از مباحث ولایت فقیه و فقه سیاسی

است در این بخش از مباحث نیز قابل طرح است. از طرفی مباحث زیادی از مسائل فقه سیاسی در ضمن کتب قواعد فقه، مطرح شده است. که می‌توان به قواعدی مانند قاعده «لاضرر»، «نفی سبیل»، «اعانه بر اثم»، «حرمت اهانت» و «اصل صحت» در کتب متداول قواعد فقهی اشاره نمود. برخی از قواعد فقه سیاسی در کتب متداول فقهی وجود ندارد ولی هم‌اکنون در محافل علمی مطرح می‌شود که می‌توان از قواعد مصلحت، عدالت، قاعده اهم و مهم برای نمونه نام برد. این قواعد در نصوص خاصی - مثل قاعده لاضرر - مطرح نشده‌اند ولی از مجموعه منابع نقلی و عقلی قابل استنباط می‌باشند.

ملاحظات از قبیل آنچه آمد، نشان می‌دهد که در حوزه فقه سیاسی لازم می‌آید تا نگاهی تازه به محورهایی چون «قواعد سیاسی فقه» و مساله مهم «حکومت اسلامی» داشته باشیم که موضوع اثر حاضر را شکل می‌دهند.

بخش اول کتاب مشتمل بر سه فصل بوده و هر یک متولی بررسی یکی از قواعد مهم فقه سیاسی هستند که عبارتند از:

مقاله اول به بررسی قاعده کارپردی مصلحت اختصاص یافته و نشان می‌دهد که چگونه فقه سیاسی شیعه بدون افتادن در ورطه «عرفی‌گرایی» توانسته از این قاعده بهره‌مند گردد.

مقاله دوم قاعده عدالت را با عطف توجه به ساحت امنیت به بحث گذارده و از ظرفیت‌های بالای این قاعده در اداره جامعه و تأمین امنیت آن حکایت دارد.

سومین مقاله ملاحظات فرهنگی را در دستور کار دارد و قاعده امنیت را در ساحت فرهنگ به تحلیل می‌گذارد.

در بخش دوم، مقالاتی در محدوده حکومت اسلامی مطرح شده است. در همین ارتباط یک موضوع مشخص به عنوان مطالعات موردی انتخاب و به بحث گذارده شده که «منطقه الفراع» می‌باشد.

با توجه به این که مباحث اجتهادی و استنباطی در فقه امامیه به دلیل عدم استقرار حکومت اسلامی در جهت استنباط تکالیف فردی متمرکز شده است، باید تحولی در مباحث نظری فقه صورت پذیرد تا دیدگاه امام خمینی (ره) مبنی بر این که فقه تنوری واقعی اندازه فرد و جامعه است عملیاتی شود. تبیین اقتضانات و شرائط حاکم بر دوره پس از استقرار حکومت اسلامی، و ارائه راه‌حلهایی در بخش منطق، اصول فقه و فقه از جمله تحولات لازم در مباحث نظری اصول و فقه و تولید «فقه حکومتی» موضوع مقالات سه گانه بخش دوم است.

در این ارتباط «اختیارات حکومت اسلامی»، «قانونگذاری» و بالاخره «فقه حکومت» در قالب سه نوشتار مستقل معرفی شده‌اند. در مجموع می‌توان چنین اظهار داشت که حکومت اسلامی مظهر اراده ملت و عامل اعمال قدرت مشروع است، لذا دارای اختیاراتی خاص جهت اقامه عدل در جامعه می‌باشد. حکومت خود یکی از احکام اولیه و مقدم بر آنها در مقام تشریح است و لذا حاکم عادل در مقام اجرا در صورت تراحم بین یکی از احکام فرعی با اصل حکومت می‌تواند از اجرای آن حکم جلوگیری به عمل آورد. تحلیل فقهی این مسئله در چارچوب نظرات فقهی امام خمینی (ره) بحث‌بایانی این مجموعه را شامل شده و نوعی جمع بندی در تایید توان مندی‌های ادعا شده برای فقه سیاسی در عرصه عمل می‌باشد.

امید است این مجموعه مقالات بتواند برخی از سؤالات مطرح در این حوزه از معرفت بشری یعنی «فقه سیاسی» را پاسخگو باشد و راه را برای مطالعات بعدی در این زمینه هموار نماید. در پایان از معاونت محترم پژوهشی دانشگاه امام صادق (ع) آقای دکتر افتخاری که مشوق ما در تولید این اثر فکری بوده و همکاری لازم در جهت نشر این اثر را فراهم آوردند، تشکر می‌نمایم.

اصغر آقا مهدوی

بایبز ۱۳۸۹